

ROMAN CÍLEK

Krvavá předehra

ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ VÁLKA
A ZAHRANIČNÍ
INTERVENCE
1936–1939

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd, Univerzita
Pardubice)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY

EDICE

ROMAN CÍLEK

Krvavá předehra

ŠPANĚLSKÁ OBČANSKÁ
VÁLKA A ZAHRANIČNÍ
INTERVENCE 1936–1939

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Roman Cílek, 2004, 2021

Preface © Jan Halada, 2004, 2021

Cover © Karel Kárász, 2004, 2021

Photos © archiv autora, Wikimedia Commons, 2021

Drawings © Martin Ďásek, 2021

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2004, 2021

ISBN 978-80-7557-192-2 (print)

ISBN 978-80-7557-720-7 (ePub)

ISBN 978-80-7557-721-4 (mobi)

ISBN 978-80-7557-722-1 (pdf)

OBSAH

Úvodem	13
Dusno před bouří	15
Nebe bez mraků...?	44
V obklíčení	67
První československé intermezzo: „Netřeba se znepokojovat...“	104
Vojáci, občané, diplomaté	119
Až příliš horký podzim	137
Bitva o Madrid	161
Sázka na pomalého koně	187
Naděje a zklamání	214
Druhé československé intermezzo: „Mnoho jich padlo, anebo padne...“	242
Španělský klíč k Evropě	262
Berlín–Řím–Londýn–Salamanca	288
Teruelské inferno	305
Průlom	321
U břehů Ebra	343
Třetí československé intermezzo: „Na konci kruhu“	363
Trpké finále	378
Místo doslovu: sedm kapitolék o tom, co bylo potom	405
1. Msta a fanfáry	405
2. Dluhy za pomoc při vítězství	406
3. Válka...! Kam se postaví Španělsko?	408

4. Včasná sázka na budoucnost	412
5. Mussolini mrtev, Hitler mrtev, ale Franco přežil	414
6. Konzervace chátrající moci: ještě dvacet let.	415
7. Odchod z Valle de los Caídos (Údolí padlých)	416
Chronologický přehled	420
Hlavní prameny a literatura	426

Pro vítězství zla stačí, když slušní lidé nebudou dělat nic.

Edmund Burke

Mezi oběťmi této války byly i naděje a idealismus mužů, kteří sem přišli bojovat. Válka ve Španělsku se stala konfrontací totalitních sil levice i pravice, v níž se obě strany dopustily zvěrstev na svých nepřátelích i na nevinných obětech. Lidé byli masakrováni spíše pro to, čím byli, než pro to, co udělali. Muži, kteří žádali chléb pro své rodiny, byli zabijeni jako rudí agitátoři. Muži, kteří obdělávali svá vlastní políčka, byli zabijeni jako kapitalisté. Zajatci republikánů byli popraveni za ozbrojenou vzpouru, třebaže pouze plnili rozkazy svých velitelů. Zajatcům povstalců četli hrdelní rozsudky o zradě Španělska, ačkoliv nebylo jasné, čím by se mohli této zrady dopustit, když sloužili řádně zvolené vládě. Kněží byli masakrováni, protože byli kněží, a jejich služebníci proto, že byli služebníky kněží. Obě strany byly vedeny muži, kteří pro své odpůrce neviděli místo na zemi.

Len Deighton

Přicházejí v životě okamžiky, kdy člověk bez ohledu na spoustu jiných okolností má být tam, kde je ho třeba, a dělat to, co umí a o čem si možná až příliš zpupně a bláhově myslí, že to dělat musí.

Ernest Hemingway

REGIONY A PROVINCIE ŠPANĚLSKA

ÚVODEM

Byl to tehdy věru zvláštní ČAS: čas přede hry k velkému, ba největšímu dramatu. Čas, poznamenávaný den po dni, týden po týdnu varovnými signály sopky, jejíž kráter se brzy rozevře a začne chrlit ničivou lávu.

ČAS, kdy fašismus už bez ostychu a zábran zvedl k nebi svou pirátskou vlajku, Španělsko procházelo křížovou cestou a Evropě chybělo jen málo do osudové hodiny nulté, v níž válka vypukne s plnou silou své nahromaděné energie a zasáhne kontinent od severu k jihu i od východu na západ.

ČAS, v jehož průběhu se jednání značné části politiků – ať již patřili ke kterémukoliv táboru – více či méně podobalo dialogu hluchých.

ČAS, kdy se tisíce lidí z Československa, ze země, k níž se přímé ohrožení rychle blížilo, podepsalo pod tato slova: „V dějinách bývají chvíle, kdy se na jednom místě civilizovaného světa odehrává rozhodující zápas o největší výdobytky lidskosti, vzdělanosti a svobody. V burcující zkratce se zde soustřeďují všechny současné ideje i fronty a rozhoduje se o tom, v jakém duchu se bude formulovat společnost zítřka, pozítřka.“

ČAS, kdy se ve Španělsku častěji než jindy vraceli v duchu k myšlenkám klasika své národní literatury: „Don Quijote, obrácený k Sanchovi, řekl: „Svoboda, Sancho, je jedním z nejvzácnějších darů, co nebesa poskytl lidem; nevyrovnej se jí poklady, které skrývá zem a moře tají; za svobodu a čest je možno, ba třeba nasadit život, a naopak, otroctví je největší neštěstí, jaké může člověka potkat.““

ČAS, na jehož počátku velký španělský umělec Pablo Casals prožil nezapomenutelné chvíle: „Večer 18. července 1936 jsem byl v Barceloně a dirigoval jsem svůj orchestr a sbor Orféo Gracienc při poslední zkoušce na provedení Beethovenovy Deváté symfonie s Ódou na radost. Ve chvíli, kdy sbor začal zpívat, přistoupil ke mně zplnomocněnec katalánské vlády a pošeptal mi, že chystaný koncert se určitě nebude konat. Vzbouřecká vojska se prý chystají zaútočit na město, a proto musíme sál ihned opustit, neboť v ulicích mohou brzy vypuknout přestřelky. Užasle jsem přerušil zkoušku, tlumočil jsem zprávu hudebníkům i zpěvákům

a dodal k tomu: ‚Protože nevím, kdy se budeme moci znovu takto sejít, navrhuji vám, abychom ještě předtím, než se rozloučíme, zahráli tuto nádhernou symfonii až do konce.‘ Všichni začali volat: ‚Ano! Ano!‘ Jaký to byl vzrušující okamžik! A jaký kontrast! Hráli a zpívali jsme nesmrtelnou hymnu na bratrství, zatímco v barcelonských ulicích – a v ulicích jiných měst – se chystal bratrovražedný boj, který měl trvat tři roky a uvrhnout do smutku statisíce španělských vdov.“

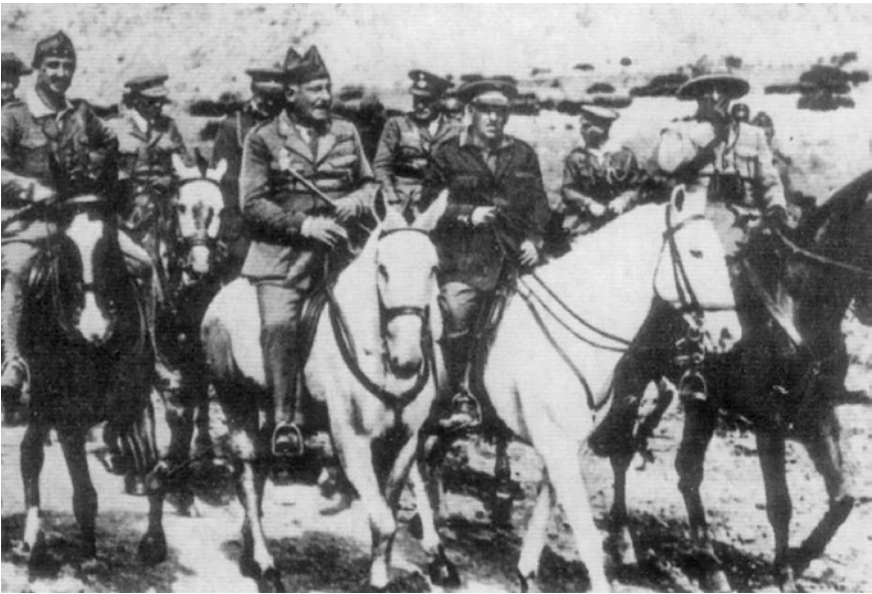
ČAS, kdy se mnozí stateční lidé téměř z celého světa rozhodli opovrhnut lhostejností a navzdory všem překážkám a ideologickému zneužití svých počinů se postavit proti přesile útočníků.

BYL TO ČAS ohraničený roky 1936 a 1939.

DUSNO PŘED BOUŘÍ

Napětí.

Všudypřítomné napětí rostlo den ze dne, vstupovalo zdejším lidem do snů a kalilo podobu jejich dnů. Jaká bude noc a co přinese ráno? Kdekomu bylo jasné, že se něco musí stát. Ale co? V únoru 1936 se konaly ve Španělsku volby a do kortesů, jak se zde zastupitelský sbor nazývá, se získáním 263 křesel výrazně prosadily republikánské, levicové a protifašistické strany sdružené v alianci Lidová fronta, zatímco strany konzervativního středu a v některých aspektech až fašisticky orientované krajní pravice se musely spokojit jen s 210 křesly. Naděje pro zemi už po dlouhou dobu – od časů vojensko-monarchistické diktatury Primo de Rivery v letech 1923 až 1930 a vzniku republiky v roce 1931 – zmítanou neklidem, sociálními bouřemi a občanským krveproléváním?

*Plukovník Franco a generálové Primo de Rivera a Sanjurjo
poblíž Alhucemasu, 1925*

Jen velmi mlhavá. Protože ti, kteří byli poraženi ve volbách, nevybíravě dávali najevo, že se pokusí získat moc nazpět.

Třeba i bez voleb, třeba i silou a násilím.

Prostě jakkoli.

Proti vládě, která se utvořila po volbách, stály početné šiky zahraničních i domácích nepřátel. Nenávistně se vůči ní stavěli vysocí důstojníci, kteří přišli o svůj vliv, nenáviděli ji příslušníci fašistické organizace falanga, zřízené podle Mussoliniho vzoru, nenáviděli ji soupeři z ostatních částí politického spektra i mnozí souputníci, kteří se cítili být při rozdělování mocenských postů nedoceněni, nenáviděli ji všichni, již měli se strategicky položeným a co do nerostného bohatství štědrě obdarovaným Španělskem jiné plány. A od nenávisti je vždy jen krůček k činům. Vůdce falangy, jímž byl v té době právník José Antonio Primo de Rivera, syn před lety svrženého diktátora, již počátkem května 1936, tedy půl roku před svou popravou na dvoře vězení v Alicante, oslovil španělské vojáky bojovým apelem: „Když se ideje, jímž věříme, ocitnou v ohrožení, nemáte právo zůstat stranou. Udeřila hodina, kdy do hry musí vstoupit vaše zbraně!“

Otevřeněji se to říci snad ani nedalo.

V zemi se silným nacionalistickým a dá se říci, že i fašistickým podhoubím se ozývalo dunění pod povrchem: doutnal tu duch násilné vzpoury.

Vnější podmínky na celoevropské scéně tomu nahrávaly. Málokdo si v roce 1936 troufnul odhadnout, kolik let míru starému kontinentu ještě zbývá. Hrozba narůstala rok po roce. Ve dvou velkých zemích Evropy vládli diktátoři, kteří vyzbrojovali své země a netajili se tím, že nemíní natrvalo zůstat v roli outsiderů na velké mocenské scéně, a také už to svými činy dávali najevo: v říjnu 1935 začala Mussoliniho Itálie útočnou válku v Habeši, zatímco Hitlerovo Německo se v březnu 1936 jednostranně vymklo ze závazků po prohrané válce a vojensky obsadilo demilitarizovanou zónu v Porýní. Bylo pak jen otázkou času, kdy a kde se rozhoří další ohnisko neklidu.

Došlo k tomu – a mnozí analytici to ostatně očekávali – ve Španělsku.

Bylo tomu tak: dusná, tísnivá atmosféra.

Její nepříjemný dech vane i po desetiletích ze strohých hlášení policejních prefektur, z dobových novinových článků i opatrněji formulovaných diplomatických depeší. Provokace, přestřelky, projevy vyhocené nenávisti. A bývalí vládcové Španělska a se svými úmysly se nijak neskrývající nepřátelé republiky se přitom pokojně procházeli po madridských ulicích a nebylo ničím zvláštním zahlédnout vůdce ultrapravicové organizace CEDA Gila Roblese, jak popíjí bílou kávu na terase kavárny. V době, kdy byl u moci, dostalo dvě stě tisíc fašistů či jejich spojenců povolení nosit zbraň. Nyní se však nikdo nepokusil jim pušky a pistole odebrat.

A vláda?

Mnozí z jejích prozíravějších členů si uvědomovali, jak nebezpečná je situace, ale tvrdili, že je třeba ctít ústavu. Není přece možné omezovat svobodu! Ministerským předsedou a o něco později prezidentem republiky byl Manuel Azaña y Díaz, narozený roku 1880 v Alcalá de Henares, kde kdysi přišel na svět i autor Dona Quijota. Duch místa, ovlivňující naše životní počátky, v tomto případě neselhal: z Manuela vyrostl brilantní intelektuál, překladatel z angličtiny i francouzštiny, znamenitý řečník, nepřítel monarchie a diktatury. Mohl by být skvělým politikem – ale zřejmě nikoli v bouřlivém čase, který vyžadoval energické počiny. „Jsme zde,“ vyjádřil se v jednom z rozhovorů se zahraničními novináři, „abychom sjednocovali, a nikoliv neustále rozdělovali.“

Jejich protivníci ovšem takto neuvažovali.

Dvanáctého března 1936 došlo k atentátu, jehož cílem se stal poslanec Luis Jiménez de Asúa. Významný levicový vůdce, místopředseda kortesů a univerzitní profesor, který se později stane vyslancem v Československu, unikl sice bez zranění, ale zákeřná kulka z okolo jedoucího auta smrtelně zasáhla důstojníka z jeho doprovodu. Pachatele zločinu, falangistu Alberta Ortegu, v rychlém líčení odsoudili na 25 let vězení. Soudce Manuela Pedregala, z jehož úst vyslechl pachatel tento verdikt, však 13. dubna zákeřně zavraždili.

O den později, v průběhu přehlídky uspořádané při příležitosti pátého výročí republiky na madridské Passo dela Castellana, vybuchla

Autentické záběry z dubna 1936. Vojenskou přehlídku na počest pátého výročí vzniku republiky narušil fašistický atentát. Madrid se poté stal dějištěm pouličních bojů.

na vládní tribuně bomba. V nastalém zmatku namířil poručík Reyes na prezidenta Azaňu revolver, ale vzápětí sám padl pod výstřely státníkovy osobní stráže. Pohřeb fašistického důstojníka se stal záminkou pro krvavé srážky, při kterých zahynulo pět lidí a šestnáct jich bylo vážně zraněno.

Nekonečný řetěz neklidu.

Jedno ohnisko zapadalo do druhého a vše bylo součástí rámcového plánu...

Až rozbouřené španělské jaro vystřídá stejně dramatické léto, napíší německé noviny *Völkischer Beobachter* se zřejmým uspokojením o „viditelně slabé madridské vládě, která není schopna udržet veřejný pořádek“. Článek končil slovy: „Nebude to v posledních dvaceti letech poprvé, kdy se letní prázdniny přeruší nečekanými politickými událostmi.“ Na pohled se tyto formulace nelišily od podobných předpovědí nezávislého tisku v Anglii, ve Francii, v Československu i v jiných zemích. Kdo však kdy na vlastní kůži poznal metody řízené propagandy v tvrdé diktatuře, mohl si domyslet, že hlasy z Německa se rozhodně neozývaly čirou náhodou.

• • •

Zůstaňme však ještě u jara. Na sklonku jednoho březnového dne roku 1936 se v berlínském hotelu Kaiserhof ubytovali dva muži se starými španělskými pasy. Do knihy hostů se zapsali jako turisté a recepčnímu se zmínili o tom, že je do Německa přivedl zájem o zimní olympijské hry v alpském Garmisch-Partenkirchenu. Opravdu: měli na sobě oblečení sportovních příznivců podle poslední módy – ale ten, který vešel skleněnými dveřmi hotelu jako první, byl zřejmě zvyklý nosit na sobě něco zcela jiného. Strnulé držení těla, rázný krok a odměřené vyjadřování, to vše prozrazovalo vyššího důstojníka.

Bylo tomu tak.

Jmenoval se José Sanjurjo Sacanell a měl za sebou čtyřiašedesát let pohnutého života. V kruzích španělské královské armády se o něm vyjadřovali s úctou, jaká náleží člověku, který se v mládí zúčastnil válčení s Američany, z bojového tažení v Maroku si přinesl přezdívkou Lev z Rífu a už v roce 1920 získal generálskou hodnost. Za diktatury

zastával vysoké vojenské funkce, republikánské zřízení bytostně nenáviděl a od samého začátku proti němu bojoval. Ve dvaatřicátém roce ho sice za pokus o převrat odsoudili na smrt, ale později dostal milost a mohl se vystěhovat do Portugalska.

Druhý ze zájemců o olympiádu v Alpách se sice nepyšnil generálskou hodností, na společenském žebříčku však zaujímal ještě vyšší postavení než Sanjurjo. Juan Alberto March Ordinas, významný španělský průmyslník, multimilionář, ale hlavně obratný intrikán, který měl prsty snad ve všech spiknutích proti republice. Za základní kapitál mu kdysi posloužilo tři sta dolarů, dědictví po otci, který byl rybářem na Mallorce, a pak rychle stoupal vzhůru: již ve dvaceti vlastnil několik lodí a stál v čele dobře sehrané pašerácké bandy. Nejdříve obstarával tabák ze Severní Ameriky, ale v letech první světové války se přeorientoval na výnosnější zboží. Dodával pohonné hmoty německým ponorkám ve Středozezemním moři a Angličany naopak zásoboval špionážními zprávami. Tehdy se také seznámil s Wilhelmem Canarisem, jehož romantická cesta tajného agenta začala právě ve Španělsku a pokračovala až do funkce šéfa nacistického vojenského zpravodajství – abwehru. Po válce March získal monopol na výrobu a prodej cigaret a investoval také do cukrovarnického a chemického průmyslu, do uhelných dolů a těžby nafty. Když padl diktátor Primo de Rivera, March vyslechl obvinění z podplácení vládních úředníků a v červnu 1932 ho odsoudili k sedmnácti měsícům vězení. Tehdy prý řekl: „Buď skoncuje republika se mnou, nebo já skončuji s republikou.“ Trest si však neodpykal. Peníze mu nejen otevřely cestu z věznic v Alcalá, ale ochránily ho i před dalším pronásledováním. Ze svého majetku, odhadovaného na dvacet milionů anglických liber, financoval pak Roblesovu ultrakatolickou stranu CEDA, nakupoval zbraně pro fašistické úderné skupiny a poskytoval neomezený úvěr každému, kdo se netajil nepřátelským postojem vůči republice. Sám však nikdy příliš neriskoval. Šestnáctého února 1936 ani nepočkal na konečné výsledky prohraných voleb do kortesů a raději odcestoval do Francie...

Generál Sanjurjo a Juan March.

Nyní, v březnu 1936, se tedy tito dva muži s pověstí nepřátel republiky objevili v Německu. Náhodou? Určitě ne. Oba emisaři španělské